

Сатаева Г.С., Душеева К.А.

ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДА ЭНЧ БИЙИК БААЛУУЛУК - АДАМ ЭКЕНДИГИ НЕМИС ОКУМУШТУУЛАРЫНЫН КАБЫЛДООСУНДА

Сатаева Г.С., Душеева К.А.

ЧЕЛОВЕК КАК САМАЯ ВЫСОКАЯ ЦЕННОСТЬ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ ЧЫНГЫЗА АЙТМАТОВА В ВОСПРИЯТИИ НЕМЕЦКИХ УЧЕНЫХ

G.S. Sataeva, K.A. Dusheeva

THE MAN AS THE HIGHEST VALUE ON THE WORKS OF CHYNGYZ AITMATOV IN THE PERCEPTION OF GERMAN SCIENTISTS

УДК:801.1.512.2.043.3

Бул макалада Германияда Чынгыз Айтматовдун чыгармаларына арналган сын макалаларда эң көп Айтматовдун каармандары тууралуу олуттуу ойлор айтылат.

Айтматов түзгөн каармандардын ар түрдүү кесиптин ээлери экендигин, ички дүйнөсүнүн байлыгын, аң-сезимдеринин жогору экендигин, алар аркылуу жаңы адамдын типтүү образы берилип жаткандыгына көңүл бөлүшөөрү И.Гучкенин «Айтматовдун чыгармаларында адамзат көйгөйү, жомоктор жана мифтер» аттуу эмгегинде, Р. Опицтин «Ч. Айтматовдун чыгармаларында биздин замандын каармандарынын берилиши» аттуу макаласында, Кристина Баше «Айтматовдун «Саманчынын жолу» чыгармасында биздин жашоо-тиричилигибиздин негизги маселелеринин түзүлүшү» деген макаласында жана Ралф Шрёдердин эмгектеринде немис окумуштууларын биринчи кезекте Чынгыз Айтматовдун жөнөкөй, карапайым каармандарынын руханий бийиктиги кызыктыраары белгиленет

Негизги сөздөр: адам, адамзат, тагдыр, гумандуулук, каарман, коомдун проблемалары, ыйман, адамгерчилик, аң-сезим.

В данной статье рассказывается о важных идеях, которые отражаются в критических статьях ученых Германии, посвященные персонажам произведений Чынгыза Айтматова.

В статье отмечается то, что в труде И.Гучке «Человеческие проблемы в произведениях Айтматова, сказки и мифы», в статье Р.Опиц «Отражение современных героев в произведениях Ч. Айтматова», в статье Кристины Баше «Формирование основных вопросов нашей жизни в произведении «Материнское поле» Айтматова и в трудах Ралфа Шрёдера, в первую очередь, немецких ученых интересует высокая нравственность простых, заурядных героев Чынгыза Айтматова.

Ключевые слова: человек, человечество, судьба, гуманность, герой, проблемы общества, нравственность, человечность, сознание.

This article describes about the important ideas that are reflected in critical articles German scientists devoted to the characters of the works of Chyngyz Aitmatov.

The article notes that in the work of I. Gucci "Human problems in the works of Chingiz Aitmatov, tales and myths", article by R. Opitz "Reflection of modern heroes in the works of Chingiz Aitmatov", the article Cristina Bash "the formation of the main issues of our life in the novel "mother's field" Aitmatov and the writings of Ralph Schroeder, the first German scientists are interested in the lofty morality of the simple, ordinary heroes Chyngyz Aitmatov.

According to I. Guchee: "you know, in both Russian and Kyrgyz traditions responsibilities Aitmatov can be compared with the duties of the Navigator of the aircraft," and studies of the works of Chingiz Aitmatov, we mainly see that he appreciated the works of Chyngyz Aitmatov.

Key words: human, humanity, destiny, humane hero, problems of society, morality, humaneness, consciousness.

Адабияттаанууда көркөм адабияттын негизги касиети катары анын адамтаануу илими экендиги айтылат жана бул аталыш М.Горький тарабынан энчилениги белгиленет. [4. 133-б.] Демек, көркөм адабий туундулардын бардыгында башкы сөз адам жөнүндө болот, аларда адамдын турмуш-тиричилиги, кылык-жоругу, анын ой-тилеги, үмүт-кыялы каралат. Акындар, жазуучулар, драматургдар өз чыгармаларында башкы орунду адамга беришет. Алар адамдын табиятын жана кыял-жоруктарын көркөм баалоону ишке ашырышат. Бирок бул иш чыгармачыл инсандардын ар кимисинин дараметине, шыгына, тутунган баалуулуктарына жараша ар кандай өңүттө жүргүзүлөт.

Биз изилдөө объектисине алган XX кылымдын 80-90-жылдарында Германияда Чынгыз Айтматовдун чыгармаларына арналган сын макалаларда эң көп Айтматовдун каармандары тууралуу олуттуу ойлор айтылат. Айтматов түзгөн каармандардын ар түрдүү кесиптин ээлери экендигин, ички дүйнөсүнүн байлыгын, аң-сезимдеринин жогору экендигин, алар аркылуу жаңы адамдын типтүү образы берилип жаткандыгына көңүл бөлүшөт. Маселен, И. Гучкенин «Айтматовдун чыгармаларында адамзат көйгөйү, жомоктор жана мифтер» аттуу эмгегинде: «Чынгыз Айтматов бизден миңдеген чакырым алыс жашайт. Бизди таң калтырып жагымдуу жагдай тартуулаганы: биздин анын каармандары менен бирдей ой жүгүрткөндүгүбүз. Башка расадагы адамдын сендей ойлонуп, сен сыяктуу сезишин андаган сайын өзүндүн ички дүйнөдөгү МЕНиндин бекемделип жатканын туясын. Мындай таасирленүүгө сен эле эмес бүткүл дүйнө купуя дуушарланып бараткандай. Мындай жакындык менен катар эле өзгөчөлүктүн да болушу андан да кызыгуу арттырат. Анткени бул сенсациянын, жаңы тажырыйбанын, инсандын аракетинин акыбетинен улам гана келе турган аброюнун жаралышынан кабар берет», – дейт [1, 131-б.] (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г.Сатаева).

«Айтматовдун чыгармаларындагы адамдардын театр, телевидение эмне экендигинен кабары жок, алардын кино көрүшү – сейрек көрүнүш, китеп окууга да алардын убактылары жок. Ошого карабай алар өздөрүнүн көкүрөктө уялаган асыл сапаттары менен бизге шоола чачышат. Албетте, алардын жан дүйнөсү менен сырткы дүйнөнүн эриш-аркак байланышын чанда кездешчү көрүнүш катары баалоого болот»–дейт И.Гучке [1, 131-б.]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева).

Көрүнүп тургандай, немис окумуштууларын биринчи кезекте Чынгыз Айтматовдун жөнөкөй, карапайым каармандарынын руханий бийиктиги кызыктырат.

Ушундай эле пикирди Р. Опицтен да кездештиребиз. Ал өзүнүн «Изображение героя нашего времени в повестях Ч. Айтматова» аттуу макаласында Чынгыз Айтматовдун каармандары өзүнүн айылынан чыккан колхозчулар, бийик тоолуу Тянь-Шань трассасындагы шоферлор, дың жерлерди иштетишкен агроном менен трактористтер, жол жумушчулары экендиги тууралуу жана алардын руханий байлыгы, ички маданияттуулугу жогору турган адамдар экендиги тууралуу кеңири баяндаган. Алар кыйынчылыктар менен кездешип, бирок ал кыйынчылыктарды өзүлөрүнүн кайраттуулугу, майтарылбас эрки менен жеңишээр тууралуу: «Турмуштагы чыныгы, үлкөн адамды издөө – Айтматовдун башкы маселеси. Мындай адамды ал кыргыз жеринде жан аябай эмгектенген алгачкы коммунистердин, дың бузган агрономдордун, туулган жерде эмгектенген колхозчу аялдардын, Тянь-Шандын бийик тоолуу трассаларынын айдоочуларынын катарынан табат. Биздин доордун мындай адамынын рухий дүйнөнүн бийиктиги менен анын эрдигин көркөм чагылдыруу Айтматовдун чыгармачылыгынын проблемасы болуп эсептелет,»– дейт [3,144-б.]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева).

Чынгыз Айтматовдун бардык каармандары чындыгында да элдин өкүлдөрү, карапайым эмгек адамдары. Алардын ой-тилектери, аракеттери башкаларга үлгү. «Мен, - дейт Чынгыз Айтматов, - чыныгы үлгү болорлук, башкалар ээрчип туурай турган, өтө эрктүү, активдүү, өз чындыгы үчүн жан аябай күрөшө билген каармандарды издеген жазуучулардын тарабындамын». [Айтматов Ч. Ответственность перед будущим. / Советская Киргизия, 1967, 13-октябрь.] Алар табигый тазалыгы, бийик адамкерчиликтери менен дүйнө окурмандарына оң таасир этишет. Өздөрүнүн жасаган иштери, аракеттери менен адамзатка туура жол көрсөтүшөт. Ошондуктан автордун калеминен жаралган ар бир оң каарман окуучунун эсинде түбөлүккө калат. Мындай сапаттар бардык адабиятчылардын көңүлүн бурат.

И. Гучке Чынгыз Айтматовдун каармандары тууралуу оюн дагы мындайча улантып, коментариялайт: «Айтматовдун каармандары бизге ар бир адамдын жүрөгүндө байыр алып аны толкундаткан сезимдерге сугарылгандыгы менен жакын. Өмүр менен өлүм, балалык, жаштык, карылык, сүйүү,

достук, жоготуу, үмүт жана көңүл калуу өндүү адамдын башкалар менен бөлүшүүнү эңсеген миң кырлуу ой-санаа, сезимдери Айтматовдун ар бир чыгармасынын эмоционалдык негизги темасынын деңгээлине жетип, анын тегерегинде социалдык көйгөйлөр көтөрүлөт.

“Джамийла”- бардык тоскоолдуктарды жеңген эски ошол эле учурда дайыма жаңырып турган махабат жөнүндөгү баян. “Делбиримде” бир кезде жеңил ойго алдырып сүйгөн жары менен уулун таштап кеткен башкы каармандын кусалыгы баяндалса, “Саманчынын жолунда” согуштун кесепетинен күйөөсүн, уулун жоготкон аялзатынын алмустактан бери тартып келаткан азабы, кайгы-муңу коңгуроо болуп кайрадан кагылат. “Гүлсарат” карыган адамдарга карата астейдил мамиленин “таңсыктыгы” маселесин көтөрсө, “Ак кемеде” жаз гүлдөй гүлдөп турган балалык кыял наадандык менен арамдыктын айынан талкаланат. Ал эми “Кылым карытар бир күндөгү” Зарипанын окуясы романдын бир эле эпизоду экендигине карабай, бүтүндөй романдын көңүл туйгусун, маанайын аныктап турат десек да болот» [1, 131-б.]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева).

Жогорудагы айтылган пикирде эң маанилүү учур Чынгыз Айтматов ар бир чыгармасында «эмоционалдык негизги теманын жанында социалдык маселени» топтоону билгендиги. Чындыгында да жазуучу ар бир чыгармасында социалдык маселени курч коюп, адамдын адамдыкка келүүсүндө же тескерисинче адамдыктан кетүүсүндө, ажыроосунда ал чечүүчү мааниге ээ экендигин чагылдырат. И. Гучкенин эмгегинде Чынгыз Айтматовдун “Саманчынын жолу” повестин анализдөөгө да көп көңүл бөлүнгөн. Ал советтик, кыргыз адабиятчыларындай эле “Саманчынын жолун” орус жазуучусу М. Шолоховдун “Адамдын тагдыры” чыгармасына салыштырып карайт да, анда сүрөттөлгөн башкы каармандар Толгонай менен Андрей Соколовдун тагдырларынан параллелдикти таап, алар боюнча мындай пикирин айтат: “Саманчынын жолу” Шолоховдун “Судьба человека” (“Адамдын тагдыры”) деген чыгармасы менен дайыма салыштырылып келинчү. Чындыгында эле, бул эки чыгарма окуянын түзүлүшү боюнча бири-бирине окшош. Толгонай жана Андрей Соколов өзүнүн калкы менен тыгыз байланышта болгон жашоосун айтып беришет. Экөө тең социализмди негиздөө деген күн сайын аткарыла турган милдетти аркалап келишкен. Согуш алардын көптөгөн үмүттөрүн жок кылып, жакындарынан ажыраткан. Согуш аларды жалгыз калтырган. Бирок кайгы-муң аларды жырткыч кылбады. Андрей Соколов чоочун баланы өз баласындай көрөт. Ал эми, Толгонай келинин жалгыз болгон учурда башка бир эркекке кетип калып, андан бала күтүп жатканын сынга албастан, моралдык жагынан өзүн улуу экендигин көрсөтөт. Кылымдар бою адамдардын ортосундагы мамилелерди чече турган каны жана тукуму бир туугандык Толгонайга тиешелүү эмес, балким: ал Жанболотту өз небересиндей көрөт”, -

деген [1, 131.]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева)

Бирок бул окшоштуктар эки чыгарманын өз алдынча оригиналдуу чыгарма экендигин жокко чыгарбай тургандыгы жөнүндө: “Албетте, Андрей Соколовдун аңгемелешип турган адамы бул – жазуучу. Ал эми, Толгонай жер менен сүйлөшөт. Мындай көрүнүш башынан бери аңгеменин башка жагын көрсөтөт” деген туура ишенимин айтат [1,131.].

И. Гучке «Жаныбарым, Гүлсары» аттуу повестинин каармандары жөнүндө да көз карашын мындайча билдирген: “Студент кезибизде Чоронун образын сыноого алганыбызды эстейм. Анын жай жана терең ойлуу мүнөзүн жактырганбыз. Анын интеллектин биз жогору баалаган элек, бирок Чоронун тууралыгы жана компромисске баруу мамилеси бизге жакпачу. Танабай деген тайманбаган каарман биз үчүн баалуу. Биз өзүбүз жаш элек; атака жасабасак дүйнөлүк революцияга тезирээк ээ болобуз деп ойлогонбуз. Бирок Чоронун эстүүлүгү жана акылдуулугу келечекте коммунисттер үчүн ушунчалык маанилүү боло турганын кыраакылык менен көрө албадык”, - дейт [1,131]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г.Сатаева).

Немис окумуштуусу оюн андан ары улантып, “Гүлсарат” повестинин идеялык – көркөмдүк өзгөчөлүгүнө туура баа берет. Анын ою боюнча Чынгыз Айтматов “Гүлсарат” аттуу чыгармасында Советтер союзундагы тарыхтын татаал процесстерин чагылдырып берген. Чындыгында эле, ачык жана таамай чагылдырып, бирок ар бир турмуштагы карама-каршылыкты жакшы түшүнө албаган. “Билгениңиздей эле, көп нерсе өзгөрдү. Азыркы күндө көп нерселер дагы да жакшы жасалат”, - деп партиянын жаңы райондук катчысы Керимбеков Танабайга айтат [1,131]. Ошондой эле Чынгыз Айтматов субъективдүү жана жаңылыш чечимдерди жокко чыгарып, өнүгүүнүн жаңы мезгили келет деп ишенет.

Айтматов бүгүнкү күндө, балким, Чоронун дагы да көп жактарын жактырып калат эле. Китепте эки дос бири-бирин толуктап турган бир бүтүндүк катары берилген. Алардын сапаттары төмөндөгүдөй нерсе менен толукталып турган: Танабайдын энтузиазмы жана Чоронун эстүүлүгү, ошондой эле, Чоронун досуна болгон камкордугу жана душмандарга жеңилип берилбеши. Мындай түрдөгү логикалык түзүмгө жараша Чоро менен Танабай жаңылып калган учурларда окурмандардын алдындагы сыноодо окшош эместиги көрүнөт”, - деген.

[1,131]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева).

И.Гучкенин Чынгыз Айтматовдун чыгармалары боюнча изилдөөлөрүндө негизинен ал Чынгыз Айтматовдун чыгармаларын жогору баалаганын көрөбүз. И. Гучке: “Кыргыз жана орус салты боюнча белгилүү болгондой эле, Айтматовдун милдетин самолеттогу навигатордун милдети менен салыштырууга болот”, – дейт. “Алысты көрө алган, тоскоолдуктардын же болбосо чагылгандын кайсы жерде боло турганын алдын-ала көрө алган, ошондой эле, булар тууралуу самолеттун пилотуна кабар берген навигатор менен салыштырылат”, – деген [1,131]. (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева).

Бул жерде И. Гучкенин айрыкча жазуучуну “самолеттун новигаторуна” салыштырганы, биздин оюбузча, оригиналдуу салыштыруу, Чынгыз Айтматовдун чыгармачылык өзгөчөлүгүнө берилген жогорку баа.

Чынгыз Айтматовдун каармандары өздөрүнө улуттук белгилерди алып жүрүү менен ошол эле учурда жалпы адамзаттык проблемалардын чордонунда турушары да немис окумуштуулары И. Гучке, Р. Опиц, Х.Флигелердин изилдөөлөрүндө жазуучунун чыгармаларындагы каармандардын мисалдарында терең анализделет. Чынгыз Айтматовдун чыгармачылык ийгилигин да ушул маселеге байланыштырып карашат.

Белгилей кетчү нерсе, биздин байкашыбызда бул маселелер боюнча немис окумуштууларынын пикирлери советтик жана кыргыз окумуштууларынын пикирлерине үндөш жана айрым учурларда идиректүү ой пикирлери өзүнчө бир оригиналдуулукка ээ десек болот.

Адабияттар:

1. Gutschke, I. Menschheitsfragen, Märchen, Mythen zum Werk Aitmatows. Verlag Halle Leipzig, 1987, S. 131.
2. Kasper, K. Der menschheitsgeschichtliche Anspruch der Erzählungen Tsch. Aitmatows. Z. für Slawistik. 1989. S.67- 71.
3. Opiz, R. Der Weg des Schnitters. In Handbuch der Sowjetliteratur, Leipzig, 1975. S.143.
4. Борбугулов М. Адабият теориясы. – Бишкек: Шам, 1995. – 551б.
5. Ruht Weiss. Die Richtstatt. Legenden und religiose Motive im Werk Tschingis Aitmatows. //Literaturkritik. de. № 4, April, 2008.
6. Hitzer, F. Jeden Pfad will ich betreten, von der Wüste zu den Städten. Unionsverlag, 1988.

Рецензент: к.ф.н., доцент Акынбекова А.У.